

„VILÁG VAN A SZEGÉNYEMBER VÁLLÁN”

BESZÁMOLÓ A „SZEGÉNYSÉG. FOLYAMATOK, KÖZELKÉPEK, SZAKPOLITIKÁK” KONFERENCIÁRÓL²

<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2025.1.80>

Bourdieu azt mondta, a szegénységgel foglalkozó kutatások feladata, hogy „észrevegyük és megértsük az arra a társadalmi rendre jellemző kis nyomorokat, amely ugyan kétségtelenül visszaszorította a nagy nyomort (bár kevésbé, mint gyakran mondják), *de amely, a differenciálódás révén, megsokszorozta azokat a társadalmi tereket (mezőket és almezőket), amelyek a kis nyomor különböző formáinak példátlan burjánzása számára kedvező feltételeket biztosítottak*” (Bourdieu 1993:16, saját fordítás). Nos, Magyarországon ez is, de bizony még a „nagy nyomor” megértése is a társadalomtudományok napirendjén szerepel. A konferencia előadói mindkettővel foglalkoztak.

A szegénységgel kapcsolatos kutatások összekötnek diszciplínákat (a szociológiától a szociálpolitikán és a közgazdaságtudományon át a regionális kutatásokig) és kutatóműhelyeket egyaránt. Ennek megfelelően a konferencia a Humán Tudományok Kutatóházának (HTK) két lakója, a Társadalomtudományi Kutatóközpont (TK) és a Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont (KRTK) összefogásában valósult meg, népes közönség előtt. Boda Zsolt, a TK főigazgatója és Sass Magdolna, a KRTK főigazgató-helyettese nyitotta meg az eseményt; előbbi röviden fel is villantotta, hogy a nélkülözésnek milyen sokféle formája létezik: a lakhatási szegénységtől a gyerekszegénységen át az energiaszegénységig.

HÁNYAN VANNAK A SZEGÉNYEK, HOL ÉLNEK, ÉS VAN-E ESÉLYÜK A KITÖRÉSRE?

„Szegénységi küszöb alatt és felett: a jövedelmi szegénység és mérése Magyarországon” – Tátrai Annamária (ELTE TáTK) és Gábor András (TÁRKI) előadását már megelőzte a híre. Ők voltak azok a kutatók, akiknek a Központi Statisztikai Hivatal – az EU-SILC felmérés keretében közzétett – jövedelmi statisztikáinak anomáliáiról írott lesújtó bírálata a szélesebb nyilvánosságot is elérte. Nagy szó ez manapság egy kutató életében! Noha módszertani vizsgálatuk „népszerűsége” annak politikai implikációi miatt nőtt nagyra, szó sincs arról, hogy az ne volna pontról pontra tökéletesen szakmai, s hogy ne szolgálna ezen túlmutató tanulságokkal a hazai szegénységvizsgálatok szempontjából.

A mediánjövedelemhez viszonyított 60%-os küszöbrel számolt relatív jövedelmi szegénység mértéke „a teljes időszakban [2010 óta] alacsonyabb az uniós átlagnál”; látszólag tehát minden nagyjából rendben van. Vagyis a Bourdieu-féle, fent idézett iránymutatást követhetjük mi kutatók, bekukkanthatunk az almezők bugyraiba, hogy ráleljünk a reziduális szegénységre, hiszen nem élnek magyarok tömegei szegénységben. Vagy mégis? A 40%-os szint alatt a 2010-es 2%-ról 2024-re 6%-ra nőtt a mélyszegénységben élők aránya. Az elmúlt három évben pedig az alacsony munkaintenzitású és iskolázatlan háztartások, valamint a falvak-

¹ HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet.

² 2025. április 15., Humán Tudományok Kutatóháza.

ban élők és a nyugdíjasok körében nőtt leginkább a szegénység. Ők a mélyszegénységben élők, több mint félmillióan, s egyre többen.

Ami pedig a nagy port kavaráó EU-SILC statisztikát illeti, az előadók sok grafikonnal járták körbe a problémát, de az eredmény, az eloszlási görbe „kicsapongásai”, bárhonnán nézzük, olyan szembeötlőek, olyan kiugróan sok ember jövedelme került éppen a szegénységi küszöb fölé a KSH szerint, hogy annak a valószínűsége gyakorlatilag nulla.

A KSH-t a szerzők a konferencián ünnepélyesen felszólították, hogy hajtson végre érdemi, újrásúlyozáson túlmutató revíziót, továbbá a helyzet tisztázásáig vagy egy javított állomány létrehozásáig invalidálja a becsléseket, lássa el „revízió alatt” jelzéssel a problematikus adatsort. Válaszul a KSH részben visszautasította a „vádakat”, részben – ezt valaki a közönség soraiból olvasta fel – elismerte az anomáliát, és széles körű szakmai párbeszédet kezdeményezett. A hallgatóságot is feltűzelte az előadás, és kétségtelenül voltak, akik a szerzőknél kevésbé diplomatikusan fogalmaztak.

***

Koós Bálint (KRTK) és Tagai Gergely (ELTE TTK) „Szegények és szegényes szolgáltatások három évtizede Magyarországon” címen a regionális tudományok szemszögéből vizsgálták a József Attila féle szabály – *Aki szegény, az a legszegényebb* – érvényesülését az elmúlt évtizedekben, konkrétan a helyben elérhető közszolgáltatások leépülését.

Tematikusan az előző előadáshoz azok a hivatalos statisztikákban tetten érhető anomáliák, illetve ezek elemzése tartozott, amelyek torzítják a területi egyenlőtlenségekre vonatkozó adatokat. Itt azonban fel sem merül a szándékosság, egyszerűen arról van szó, hogy a határmenti régiókban az ingázás olyan mértékűt öltött, hogy az markánsan megmutatkozik az Ausztriába dolgozni járó soproniak látszólagos elszegényedésében, a Szlovákiába ingázó mosoniak, de még a Nagyváradi hazai vonzáskörében lévő egyes kelet-magyarországi települések adataiban is.

Ami a „nagyképet” illeti, 30 év alatt összességében kevés érdemi változást lehetett észlelni, ugyanúgy a Dél-Dunántúli és Észak-Kelet-Magyarország, valamint az Észak-Alföld a legszegényebb. De itt is érdemes – a konferencia címében szereplő kifejezést idézve – közelképet készíteni a járási és a települési szintről. Ha ezt megteesszük, akkor még szembeötlőbb a határmenti térségek leszakadása, Dél-Somogytól az Ormánságon, Bácskán át Battonyáig (ami az egyik legnagyobb zuhanást mutatta!), és tovább végig a román, majd az ukrán s a szlovák határ mentén egészen Salgótarjánig. Csak Szeged térsége marad ki. Vannak persze szegény települések Észak-Somogytól (itt csak 15–20 kilométert kell eltávolodni a Balatontól, hogy ilyen találjunk) Jász-Nagykun-Szolnok és Heves vármegyéig sokfelé.

A Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyei Csenyete neve is felvillant az egyik dián, mint egyike a legszegényebb s egyúttal „ismertebb” településeknek; az már – idő hiányában – nem hangzott el, hogy épp két szegénységkutató szociológus, Ladányi János és Szelényi Iván tette a falut ismertté. Ők Csenyete esetében sokat foglalkoztak a helyzet történeti előzményeivel, s az aprófalvak hanyatlását a szövetkezetesítéssel és a körzetesítéssel is összefüggésbe hozták (Ladányi–Szelényi 2004).

Az előadás újdonsága abban állt, hogy bemutatta a települési egyenlőtlenségek és az oktatás-nevelési, az egészségügyi, valamint a szociális ellátás leépülése közötti összefüggéseket. A számos térképpel illusztrált előadásból kiderült, hogy a rendszerváltást követő három évtizedben egyre-másra szűntek meg a különböző

közszolgáltatások országszerte. De az is, hogy ez a leépülés igencsak egyenlőtlen volt. Azonban itt nem a fenti mintázat volt a domináns, tehát nem Kelet-Magyarország vagy a határsáv vitte a prímet, bár Hevesben és Nógrádban, illetve Békésben vagy Hajdú-Biharban ezek a hatások is tetten érhetőek, sokkal inkább a településméret hathatott a folyamatokra, relatív előnyhöz juttatva a nagyobb alföldi, s relatív hátrányhoz juttatva a kisebb dunántúli településeket. A következtetések, amilyen kevéssé váratlanok, olyan lesújtóak: *„alacsonyabb jövedelmi osztályokban kedvezőtlenebb a szolgáltatások hozzáférése: vagy nem is volt helyben szolgáltatás, vagy volt, de megszűnt.”* Egyébként az előadás során bemutatott „általános iskolai szolgáltatás időbeli elérhetősége, 2021” térképen a legszembeötlőbb egyrészt a nógrádi és észak-borsodi térség leszakadása, másrészt az iskolához való gyors (15 percen belüli) hozzáférésnek az alföldihez képest töredezettségű dunántúli településszerkezet okozta akadályai.

***

Huszár Ákos (HUN-REN TK) „Szegény az, akiknek a szülei is szegények voltak: az egyenlőtlenségek újratermelődése Magyarországon” című előadásában a strukturális egyenlőtlenségek reprodukciójának – tehát a társadalmi (im)mobilitásnak – a kontextusában helyezte el a szegénység kérdését. Az előadás kicsit úgy hangzott, mintha meg kellene győznie a hallgatóságot arról, hogy a szegények nem maguk tehetnek nehéz helyzetükről, s el kellene oszlatnia az ezzel kapcsolatos tévhiteket. Bár az előadó ez irányú törekvése a kor hazai és nemzetközi uralkodó ideológiáinak tükrében érthető, ugyanakkor a hallgatóság soraiban efféle – mereven meritokratikus, netán „áldozathibáztató” – nézeteket eleve kevesen képviseltek, hiszen jobbára társadalomkutatók ültek a közönségben. Az is igaz viszont, hogy az esemény sajtónyilvános volt, tehát az újságírók számára hasznos lehetett egy ilyen, a közkeletű tévhitek eloszlatását szolgáló előadás.

A tudományos szempontból legizgalmasabb talán az az „interszekcionális” pillanat volt, amikor a férfiak és a nők lefelé, illetve felfelé mobilitásra való esélyét vizsgálta, s az adatokból kiviláglott, hogy míg a férfiak felemelkedési esélyei az elmúlt évtizedekben drasztikusan romlottak, a nők esetében ezt a trendet inkább a stagnálás jellemzi, ami azzal magyarázható, hogy utóbbiak mélyebbről, a strukturális kirekesztettség helyzetéből indultak el felfelé a 20. század közepén, s ez a modernizációs, emancipációs folyamat még mindig tart (ahogyan a foglalkozásszerkezet átalakulásának folyamata is). Ez a téma a vitában is szóba került, ahogyan az is, hogy mennyire indokolt a hazai és nemzetközi mobilitáskutatásoknak azt a hagyományát fenntartani, hogy a szülők közül általában csak az apa végzettségét vetik össze a gyerekével, lett légyen az fiú vagy lány.

A RASSZIZÁLT, KLIENTELISTA KAPITALIZMUS HÉTKÖZNAPJAI, DOLGOZÓ SZEGÉNYEK, GYEREBETEGSÉGEK

Durst Judit „A színlelt kapitalizmustól a rasszizált kapitalizmusig: A szegények gazdasága a vidéki Magyarországon” című előadása – elméleti és empirikus szinten is – olyan széles skálán mozgott, hogy nehezen fért bele a szűkre szabott időkeretbe.

Durst egyrészt arra kereste a választ, hogy „*Hogyan élnek meg a vidéki marginalizált csoportok a létminimum alatti formális jövedelmeikből? Hogyan pacifikálják a függőségi kapcsolatok a növekvő szegénység okozta társadalmi elégedetlenséget?*”, másrészt, hogy „*Milyen általános mintázata van a vizsgált hierarchikus függőségi kapcsolatoknak? (klientalizmus, brókerség, adósság)*”.

A rasszizált kapitalizmus kontextusában figyelhető meg a szociálpolitika financializációja,³ ami csak tovább fokozza a szegények kirekesztettségét és prekarizálódását, ugyanakkor pedig előhívja az úgynevezett brókerek megjelenését (vagy „visszatérését”). Ők olyan (in)formális vállalkozók és közvetítők, akik „elintéznak dolgokat”; ez a klientalizmus egy formája, ugyanakkor gyakran a gondoskodás és a családiasság (rokonság és barátság) terminusaiba ágyazva beszélnek róla a mélyszegénységben élők, akik igénybe veszik „szolgáltatásaikat”.

1. kép

Forrás: Durst Judit prezentációja.

Ami a „sűrű leírást” illeti, az észak-magyarországi terepen, ahol a patrónus-kliens viszonyok dominálnak, sokak számára az egyetlen állandó jövedelem a közmunkából és a gyermekek után járó állami támogatásokból származik, illetve az alkalmi (ittthoni és külföldi) munkalehetőségekből. Ezzel párhuzamosan gyorsuló ütemben zajlik a sérülékeny, roma munkásosztálybeli háztartások eladósodása. A felhalmozódó „adóssághegyek” a toborzóknak kiszolgáltatott – belföldön vagy külföldön szerencsét próbáló – vendégmunkások számának további emelkedését vetítik előre. A közmunkaprogramok visszanyesése és a drámai mértékű eladósodottság kontextusában a brókerek, közvetítők szerepe megnő. Az informális pénzkölcsönző, a „fekete toborzó” és a „hitelügyintéző” egyre nagyobb hatalomra tesz szert. De mindez mégis egyfajta „morális gazdaságba” ágyazódik: még a legszegényebb, szegregált közösségekben is élnek és működnék a társadalmi normák, a sikeres „kamatosnak” fenn kell tartania a „szegények megsegítője” szerep látszatát, hogy ügyfelei, illetve a közösség elfogadja őt.

Ha ezek a trendek folytatódnak – figyelmeztetett Durst Judit – akkor a formálódó, törékeny roma „felső munkásosztály” túlzott mértékű eladósodása (a babaváró hitelek előre látható bedőlése) a nyomorból épp csak kitört romák szegénységbe való visszazuhanását hozhatja el; méghozzá egy olyan prekár helyzetbe, ahol a férfiak fizikai munkabíró képességén, foglalkoztatási helyzetén, esetleges betegségén, netán korai halálán áll vagy bukik egy egész család jövője.

³ Ezzel egybecsengett Szikra Dorottyanak a délutáni szekcióban elhangzott előadása, amely az állami szociálpolitikák financializációját is tárgyalta.

***

„»Felesleges népességtől« a »munkaerő-tartalékseregig«: a bérmunka expanziójának hatása a vidéki perifériákon” címmel Kovai Cecília és Vígvári András (HUN-REN KRTK) előadása következett ezután. Ők azt a viszonylag friss társadalmi jelenséget vizsgálták, hogy a demográfiai folyamatok (vagyis a népességcsökkenés) és a 2014–2020 közötti relatív gazdasági fellendülés hatására még a szegények, a szegény romák közül is sokan vissza tudtak térni az elsődleges munkaerőpiacra. De hogyan?

Az előadók történelmi példákon keresztül mutatták be, hogy a bérmunka ciklikussága a vidéki perifériákon évszázados múltra tekint vissza: válságperiódusok alatt tömegek szorulnak ki a bérmunkapiacról, ők a „felesleges népesség”; gazdasági konjunktúra idején azonban sokan közülük bekerülnek a bérmunkapiacra, ilyen értelemben ők a „munkaerő-tartaléksereg”. A jelenbe érve e ponton lényegileg visszatérünk a Durst Judit előadásában tárgyalt rasszizált kapitalizmushoz, hiszen e „tartaléksereg” is igaz, hogy a faji/etnikai kategóriák megszilárdítják az osztályhatárokat az állandó bérmunkával rendelkező népesség (vidéki alsó középosztály) és az abból ciklikusan vagy tartósan kiszoruló „munkaerő-tartaléksereg” között. Az osztályhelyzet rasszizálásnak/etnicizálásának globális léptékben zajló folyamata magyar kontextusban „cigánykérdésként” tematizálódik.

Etnográfiai alapossággal vizsgálva e jelenséget, az előadók megállapították, hogy elsősorban különösebb végzettséget nem igénylő betanított és segédmunkákról van szó a betelepülő gyárakban, összeszerelő üzemekben, valamint építőipari munkákról. A bérmunka expanziója nem a vidéki perifériákon jelentkezik, csak a munkaerő érkezik onnan. Ebből következik a megterhelő napi ingázás, illetve hetelés, miáltal az ingázás terheit a munkaadók a munkásokra és a háztartások egészére hárítják át. Ezek többnyire monoton, fizikailag megterhelő és gyakran egészségre ártalmas munkák. A bérmunka ily módon elszakad a lokalitástól, de a lokalitásnak és a lokális (főleg rokon) kapcsolatoknak, a fent említett „brókereknek” továbbra is kiemelt szerep jut. Mindez egyszerre növeli e dolgozó szegények kiszolgáltatottságát és „ágenciáját”; kérdés, hogy egy újabb gazdasági visszaesés, illetve a külföldi vendégmunkások megjelenése hogyan hat a jövőben az ő helyzetükre, van-e esélyük a szegénységéből való tartós kiemelkedésre.

***

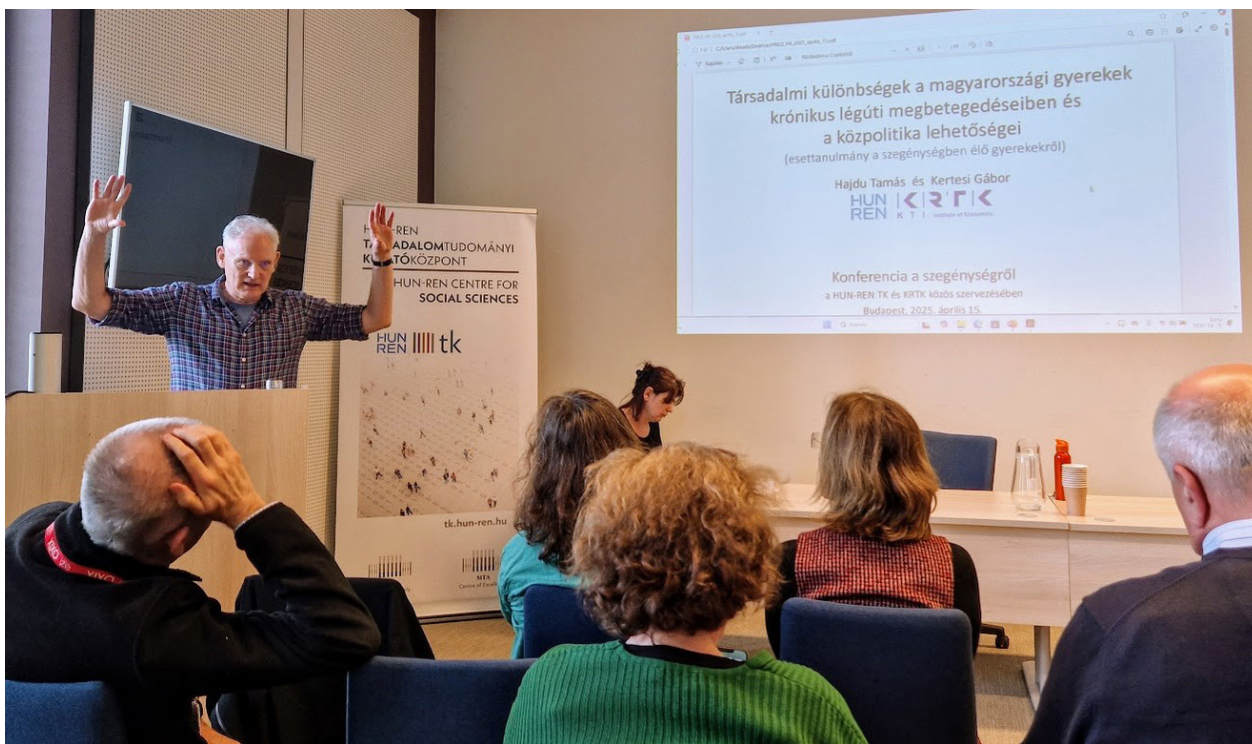
Az előadók közül Kertesi Gábor (HUN-REN KRTK) küzdött a legelszántabban, hogy az időkorlát béklyóját levesse magáról. „A társadalmi különbségek a magyarországi gyerekek krónikus légúti megbetegedéseiben és a társadalompolitika lehetőségei” című rendkívül alapos és úttörő előadása ezt persze kellően indokolta is.

A prezentációnak – szemben a programban írottakkal – már alcíme és társszerzője is volt: Hajdu Tamás (bár ő nem volt jelen), az alcíme pedig: esettanulmány a szegénységben élő gyerekekről. A gyerekegészség elhanyagolt kutatási téma, noha a krónikus betegségeknek az életpálya egészét érintő következményei vannak (egészség, iskola, munkaerőpiac), és a nemzetközi irodalom is rámutat, hogy nagy társadalmi különbségek tapasztalhatók e téren. Miközben a kockázati tényezők számottevő része társadalmi hátrányokból adódik, jó részük módosítható (költésekkel és megfelelő minőségű programokkal), vagyis a társadalom- és egészségpolitikának bőven vannak lehetőségei.

Az előadás részletesen bemutatta a módszertani nehézségeket és megoldásokat, a „jó minőségű” adatok előállításának metodikáját. Ezután a gyerekkori asztma betegségére koncentrálna sorra vette az úgynevezett „triggeret”, majd ezek előfordulásának gyakoriságát a különböző jövedelmi kategóriákban.

Végül pontokba szedték az ebből következő szakpolitikai javaslatokat: a levegőszennyezésből adódó kockázatok kezelésére két programot javasoltak: (1) szilárd tüzelőanyagú tűzhelyek lecserélése PB-gázos vagy villanytűzhelyre (kiegészítő elem: energiatámogatás), (2) támogatott fűtőkorszerűsítési program (vezetékes gáz van 2900 településen, de csak a lakások 70%-a használja fűtésre). A csecsemő- és kisgyermekkorú légzőszervi kockázatok kezelésére, (3) célzott várandósgondozási program (dohányzás csökkentése, szoptatás támogatása, a védőnők bevonásával), (4) RS-vírus elleni védőoltás várandósoknak és/vagy 0–2 éves kisgyermeknek súlyos alsó légúti fertőzés megelőzésére (van egy új, hatékony vakcina, amely már számos európai országban – Írország, Franciaország, Spanyolország stb. – ingyenes). Végül, a diagnosztizálatlan asztmás esetek számának csökkentése érdekében is megfogalmaztak egy javaslatot: (5) célzott óvodai asztma-sűrővizsgálatok 5–6 éves gyerekeknek (melyhez a szülő, a védőnő, az óvónő és a körzeti gyermekorvos, illetve iskolaorvos együttműködése szükséges).

2. kép. Kertesi Gábor előadása

Forrás: saját felvétel.

SZOCIÁLPOLITIKA, SZEGÉNYPOLITIKA, GYERMEKVÉDELEM

Szikra Dorottya (HUN-REN TK) „Társadalmpolitika és szegénység válságos időkben” című előadásának kiindulópontja volt, hogy három válságidőszakot is átért a magyar társadalom az elmúlt két évtizedben (2008–2012: gazdasági világválság, 2020–2022: koronavírus-járvány, 2023–2024: infláció, munkaerőhiány). Ebben az időszakban, részben a gazdasági válság társadalmi hatásainak kezelése céljából, részben a 2010-ben kibontakozó politikai rendszer belső logikájából fakadóan a következő markáns szociál- és társadalmpolitikai változások voltak tapasztalhatóak: az autokratizálódással párhuzamosan nem szűnt meg, de jelentősen átalakult a magyar jóléti rendszer; a szociálpolitikai újraelosztás szegényeket védő funkciója megszűnt; a munkaalapú társadalom ideológiája minden szociálpolitikai alrendszerben érvényesült; a foglalkoztatáshoz kötött jóléti transferek jelentősen nőttek; a szolgáltatással járó szociálpolitikai területek meggyengültek; terjedt a fiskalizáció és a klasszikus szociálpolitika helyébe más eszközök léptek, például az árszabályozás.

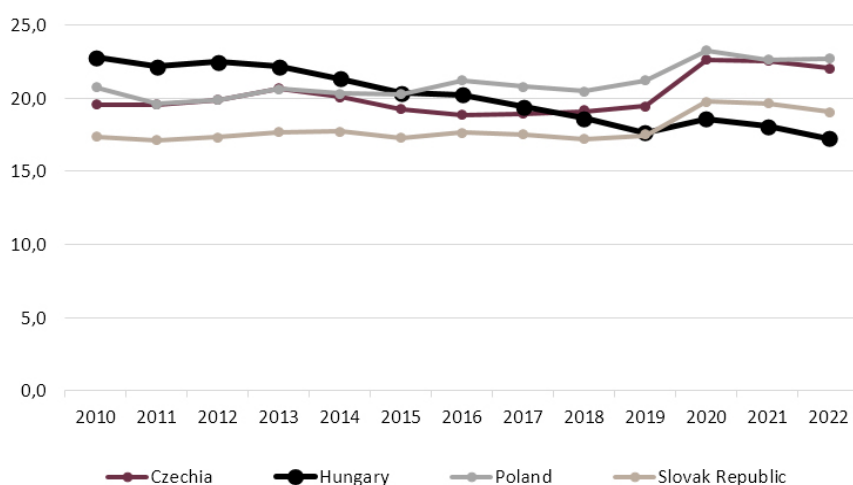
Szikra különbséget tett az abszolút és a relatív szegénység között. Az előbbivel foglalkozó szociálpolitikai eszközök azt célozzák, hogy senki ne zuhanjon egy minimális szint alá (ide tartoznak a valamiféle szociális minimum elérését célzó juttatások, mint például a gyermekvédelmi vagy lakhatási támogatás, illetve az univerzális jellegű ellátások, mint például a családi pótlék, a GYES, de akár az óvoda is). Ezzel szemben a relatív szegénységet – a korábbi jövedelemszinthez képesti zuhanást – olyan eszközök hivatottak megelőzni, mint a társadalombiztosítás (nyugdíj, táppénz, GYED), illetve különféle egyéb, igen változatos eszközök az adó- és járulékkedvezményektől a babaváró hitelig.

Ezután következtek az adatok. Például az a megdöbbentő grafikon, melynek tanulsága, hogy Magyarország levált a Visegrádi négyek régiójáról az elmúlt 15 évben, drasztikusan csökkentve a jóléti kiadások GDP-arányos mértékét; ráadásul úgy, hogy még a Covid19-válság hatására sem módosított ezen érdemben.

Ezzel párhuzamosan megugrott a fiskalizáció: adókedvezmények és egyéb, – Ferge Zsuzsa fogalmát idézve – a perverz újraelosztást szolgáló eszközök vették át a klasszikus szociálpolitika helyét.

Ami a nyugdíjrendszer átalakítását illeti, a rokkantnyugdíj megszüntetése a legkiszolgáltatottabbak szociális jogainak csorbulásával járt. A nők 40 év munkaviszony utáni nyugdíjba vonulásának lehetősége részben elismerte a gondoskodó munkát, részben viszont mára a női nyugdíjak leszakadását eredményezte. A nyug-

1. ábra. Jóléti kiadások alakulása a V4 országokban, a GDP százalékában, 2010–2022 (OECD).

Forrás: Szikra Dorottya prezentációja, Szikra (2025).

díjplafon megszüntetése és a nyugdíjminimum „beragadása” pedig összességében az idősök közötti jövedelmekülönbségek és az időskori szegénység növekedését idézte elő.

A családpolitikára az jellemző mindeközben, hogy a munkához kötött ellátások nőttek (pl. adókedvezmények), az univerzális ellátások elsorvadtak, a segélyezés megszűnt; ez már nem szociálpolitika, hanem egy újfajta társadalmpolitika. Keveseknek ad sokat, az alsó rétegek irányába készpénz helyett inkább csak természetbeni ellátásokat. Más, részben piaci célok kerülnek előtérbe, mint például az építőipar támogatása; az apák pedig láthatatlanok maradnak.

További „hungarikumok”: a már említett felfelé való (vagy „perverz”) újraelosztás, az abszolút szegénység elleni védelem megszűnése, még a válságok alatt is; az aktív munkaerőpiaci eszközök kiiktatása, a szolgáltatások leépítése, ugyanakkor a munkához kötött ellátások emelkedése. Összességében mindez – mint arra már más előadók is felhívták a figyelmet – egyre mélyülő abszolút szegénységhez vezet (miután elsorvadtak a korábbi eszközök, univerzális, segélytípusú pénzbeli ellátások és szolgáltatások), de mintha a relatív szegénység kockázata csökkenne (adókedvezmények, járulékkedvezmények, nagy összegű egyszeri támogatások, kedvezményes kölcsönök, növekvő reálbérek). Ahol a legnagyobb szükség volna rá, oda „nem jut”, ahol már van, oda jut bőséggel. A szolgáltatások leépítése hosszú távon hat; a következmények között éppúgy szerepel az egészségromlás, mint a képességek fejlesztésének elmaradása. Az állami szférában foglalkoztatott, zömében női dolgozókat kiszigerelik, fokozódik a kivándorlás.

***

Keller Judit és Virág Tünde (HUN-REN KRTK) „A szegénység kormányzása változó megközelítésekben: konszolidáció, kiszervezés, kontrol” című előadása folytatta a társadalom- és szociálpolitika, illetve jelen esetben a *szegénypolitika* elemzését.

A 2006-ban kezdett, ám hamvába holt társadalmpolitikai kísérlettel kezdték az elemzést; ez a rendszeres szociális segély rendszerének átalakítását jelentette, egyfajta kísérletet a szociális minimum intézményesítésére, a prekarizálódás megelőzésére, amit a 2007-es „Legyen jobb a gyerekeknek” nemzeti stratégia egészített ki.

A 2010-es fordulat, az elmúlt 15 évben tapasztalt *szegénypolitika* célja ezzel szemben a szegények társadalmi helyzetének pacifikációja, folyamatos ellenőrzése, viselkedésének szabályozása, a társadalmi hierarchiák fenntartása, a rendszerlegitimáció. A szegénypolitika eszközei: az egyéni felelősség hangsúlyozása, különböző feltételek szabása. A kategorizáció ebben az összefüggésben (is) hatalmi kérdéssé válik: megkülönböztetik az „érdemes” és az „érdemtelen” szegényeket, megelégednek etnikai kisebbségeket (vagyis a romákat) és társadalmi csoportokat. A neoliberalis rendszerben az állam delegálja a feladatokat a civil és a piaci szereplőknek (kiszervezés, piacosítás). A paternalizmus logikája válik meghatározóvá, a büntetés/gondoskodás dinamikája határozza meg a folyamatokat.

Már régebb óta az önkormányzat a társadalom-, illetve szegénypolitika legfőbb szereplője, ezt megerősíti a „workfare” (munkaalapú társadalom) és a meritokratizmus ideológiájának kontextusában a közfoglalkoztatás mint a válság legfontosabb szegénypolitikai eszköze. Később visszanyesték a közfoglalkoztatást, de megmaradt a dolgozó szegényeknek tett ígéret: a társadalmi tagság esélye. Közben megjelentek olyan szereplők, mint a Felzárkózó Települések program (FETE), az egyházi szervezeteknek kiszervezett, helyi szintre delegált szegénypolitika ágensei.

***

A konferencia utolsó előadása Rácz Andreáé (ELTE TáTK) volt a „Gyermekjóléti- és védelmi kihívások a hazai rendszerben” címmel. A gyermekvédelem a politikai térben viszonylag sok figyelmet kapott az elmúlt időszakban; a bemutatott kutatás azt vizsgálta, hogy maga a gyermekvédelmi intézményrendszer hogyan működik a hétköznapokban.

Ma Magyarországon mintegy 110 ezer veszélyeztetett gyermek él, ebből 18 ezer bántalmazás miatt (800 fő szexuális bántalmazás áldozata), a Covid19-járvány alatt megnőtt ez a szám, és területi egyenlőtlenségek tagolják a képet; 27 ezer védelembe vett gyermek van; 24 ezer szakellátott; közülük 70% nevelőszülőnél él; ez elvileg pozitív, hiszen a nemzetközi szakmai konszenzus egyértelműen a hagyományos, nagy gyermekotthonok helyett a családias ellátási formákat és a nevelőszülőiséget ajánlja, ám a magyar nevelőszülők alulfizettek és túlterheltek.

A több mint 40, szakemberekkel, illetve szülőkkel készített interjú alapján Rácz Andrea felvázolta a különböző szülői stratégiákat, illetve a gyermekvédelmi szakemberek szakmaképét, melyet a bizonytalanság dominál, míg a családokkal szemben a bíráló attitűd a legjellemzőbb, például: *„Nem törődnek azzal, hogy a gyermek szakellátásba került, egymásra tologatja a felelősséget az édesapa és az édesanya egyaránt.”*

A gyermekvédelmi rendszer jellemzői jelenleg: (1) magas fluktuáció, betöltetlen álláshelyek, alacsony presztízs, (2) korlátozottan elérhető szolgáltatások, (3) a vezető személye meghatározza, hogy mennyire tud nyitott hely lenni az intézmény, (4) szétforgácsoló információk, elhúzódó eljárások; (5) a prevenció hiánya; (6) a lokális térbe van bezárva az adott intézmény.

***

A három blokkot még egy kerekasztal-beszélgetés követte, melynek keretében Messing Vera (HUN-REN TK), Molnár György (HUN-REN TK), Németh Nándor (Magyar Máltai Szeretetszolgálat) és Scharle Ágota (Budapest Intézet) beszélgettek a szegénység vizsgálatának, illetve a különböző szociál- és foglalkoztatáspolitikáknak a konferencián felmerült vagy éppen kimaradt aspektusairól, a romák helyzetétől a közmunka helyi társadalmakra gyakorolt hatásán át az egyházaknak kiszervezett szociál- és településpolitika sajátosságairól.

***

Ami talán hiányzott az egyébiránt inspiráló, színvonalas és kitűnően szervezett konferencia programjából, az egyrészt a városszociológia, a városi szegénység alakzatainak a bemutatása, a lakhatási szegénység kérdése; valamint az oktatásügy, hiszen mégiscsak az iskola az, amely újratermeli az egyenlőtlenségeket, a szegregációt és ezáltal a szegénységet is. Kevés szó esett azokról a nemzetközi összehasonlításokról (kitekintésszerűen volt csak szó néhányról), amelyek tágabb kontextusba ágyazták volna a hazai helyzetet. Persze nem fér bele minden egyetlen napba! Hogy a „szegénység kultúrájáról”, melyről Ladányi János és Szelényi Iván idézett könyvében – Oscar Lewis nyomán – elég sokat írt, nem esett szó, azt egyszerre lehet a konferencia hibájának és erényének is tartani; hiszen voltak helyette olyan empirikus vizsgálatokat bemutató előadások, melyek felvillantották, de szigorúan egy-egy lokális térbe ágyazva a szegénység helyi kultúrájának sajátosságait (gondolok itt például a brókerek és uzsorások szerepére egy-egy falu közösségében).

Fontos, hogy a kirekesztést (szegregációt, diszkriminációt) középpontba állító duális megközelítések éppen úgy teret kaptak, mint a tagoltabb osztálytársadalom empirikus valóságába beágyazott szegénységvizsgálatok. Látszott az eltökéltség, hogy a kutatók hajlandóak akár meg is küzdeni a megbízható adatokért, s jelen vannak ott, ahol a szociálpolitika hagyományos intézményei már csak alig-alig: a telepeken, falvakban, városi szegregátumokban.

HIVATKOZÁSOK

Bourdieu, P. (szerk.) (1993) *La Misère du monde. [A világ nyomorúsága]*. Paris: Seuil.

Ladányi J. – Szelényi I. (2004) *A Kirekesztettség változó formái. Közép-európai és délkelet-európai romák összehasonlító szociológiai vizsgálata*. Budapest: Napvilág.

Szikra D. (2025) Jóléti rendszerek nehéz időkben. A magyar szociálpolitika változásai európai összehasonlításban 2008 és 2023 között. In *Humán tőke, társadalmi-gazdasági fejlődés. Kulcskérdések Magyarországon*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 125–144.